

Alle machten buigen voor hem

Overweging op het feest van Epifanie
5 januari 2014 - Dominicuskerk Utrecht

Jesaja 60,1-6, Psalm 72,
Efeziërs 3,2-3a.5-6,
Matteüs 2,1-12

1.

Het zal, denk ik altijd, die wijzen uit het Oosten in eerste instantie wel zijn tegengevallen. Niet zozeer vanwege die confrontatie met Herodus en zijn getrouwen in Jeruzalem, want ook tweeduizend jaar geleden wisten wijze mensen al dat koningen en hun aanhangers hun positie meestal niet dankten aan hun gehechtheid aan recht en waarheid. Ook niet omdat de koning en zijn vrienden van dat wat voor deze wijzen zo belangrijk was dat zij er bereid waren geweest hun huis en haard ervoor te verlaten, niets wisten en het van hen moesten horen. Ook aan het begin van onze jaartelling wist men goed dat je macht willen vasthouden vaak eerder blind maakt dan dat het scherp doet zien. Maar degenen die in de lezing van vanochtend 'magiërs' worden genoemd, waren mensen die zich toewijdden aan het doorgronden van de raadsels van het leven, van de mensen en te dingen. Zij richtten zich op kennis die het leven betekenis gaf, diepte en stevigheid, het fundament ervan blootlegt. Deze *magoi* waren ingewijd zowel in wat de meesten van ons nu eerder zien als magie en bijgeloof, als in manieren van denken die zich laten zouden ontwikkelen tot filosofie en wetenschap. In hun zoektocht naar kennis die leven geeft, waren zij klaarblijkelijk tot de overtuiging gekomen dat wijsheid en waarheid niet zomaar te vinden waren waar zij ze tot nog toe zochten, niet met de instrumenten die zij zich door oefening en inwijding hadden eigengemaakt. Met alles wat zij aan kennis en kunde hadden verzameld hadden zij zich niettemin buiten de voor hen vertrouwde paden laten lokken. Door het licht dat zij in de ster gezien hadden waren zij een nieuw soort waarheid gaan vermoeden, een wijsheid die alles wat zij tot dan toe gedacht hadden dat wijsheid was, zou doen verbleken.

Maar wat zij zagen was een kind waarvan er op het eerste gezicht dertien in een dozijn gaan. Tegenwoordig worden er meerdere kinderen per seconde geboren en hoewel het er toen nog niet zoveel waren, heerste ook toen de gedachte dat met name de kinderen van arme mensen eerder een last waren dan een schat. En Jozef en Maria waren arm; de aanduiding in het kerstevangelie van Lucas dat er voor hen geen plaats was in de herberg (Lc. 2,7), betekent niet dat de herberg vol was en zij er niet meer bij konden, zoals vaak wordt gedacht. Het betekent dat zij niet het soort mensen waren die in herbergen logeerden. Als zij onderweg waren sliepen zij in het open veld, beschut door wat het terrein aan beschutting te bieden had, zoals herders en hun schapen. Ook het huis, waarvan in het evangelie van vandaag ineens sprake is, ook hun huis zal weinig hebben voorgesteld. Toen daar deze magiërs aankwamen, mensen die zich blijkbaar konden wijden aan het vergaren van kennis en niet in hun levensonderhoud hoefden te voorzien door het verrichten van het lichamelijke werk waar de meesten aan versleten, zal dat een verbijsterend schouwspel zijn geweest. Nog veel verbijsterender dan wanneer volgens de reclame de karavaan van de postcodeloterij een willekeurige straat in Nederland binnenrijdt en de bewoners ervan in één keer tot miljonair maakt. Maar de magiërs uit het evangelie brachten hun goud, wierook en mirre niet om Maria, Jozef en hun kind rijk te maken. Zij brachten het uit eerbied en uit dankbaarheid. Zij meenden dat het kind hen en ons allemaal op de een of andere manier puissant rijk maakte.

Zoals gezegd, je zou dus denken dat zij van hun kant wel even hebben moeten slikken, toen de ster boven het huis van Maria en Jozef bleef staan en zij deze armoezaaiers en hun kind zagen. Waren zij hiervoor van zover gekomen? Maar we lezen er niets over. Ons wordt simpelweg meegedeeld dat zij hun kostbaarheden achterlieten 'op de plaats waar het kind was' en zelf weer naar hun land terugkeerde – de pracht en de macht van Herodus in Jeruzalem ontlopend, want daarbij waren ze niet langer thuis.

2.

De Griekse filosoof Socrates zei van zichzelf dat hij de wijste was onder zijn collega's, omdat hij wist dat hij niets wist. Met zijn bewuste onwetendheid ontmaskerde hij het vermeende weten van anderen en leerde hen opnieuw speuren naar wat waarachtig waar en goed mocht heten. Iets dergelijks geldt voor de magiërs van vanochtend ook. Want stel je het je maar eens voor. Een econoom keert de gevestigde wijsheid van zijn vak de rug toe en zegt dat wanneer we echt willen dat onze economie iedereen insluit en duurzaam wordt, wij moeten zoeken gaan naar een andere grondslag – en hij zegt dat hij niet weet wat deze grondslag moet zijn, maar gaat op zoek. Of de directeur van de thuiszorg, de rector van een middelbare school of een universiteit, de hoofdredacteur van een krant, een adviseur van de regering stelt vast dat zij of hij niet weet hoe het verder moet, dat wat ooit de bedoeling was van datgene waarvan hij geacht wordt verstand te hebben geheel buiten beeld is geraakt, dat zij of hij ook de oplossing niet weet, maar niet zal rusten totdat er nieuwe wijsheid oplicht. Stel je voor dat we zouden ophouden elkaar te proberen te overtuigen van de juistheid van onze opvattingen en visies, maar onze vragen en onzekerheden zouden delen, onze angsten en ons gevoel tekort te schieten. Stel je voor dat we van daaruit aan elkaar zouden vragen of we nog ergens een aanwijzing hebben over de weg die ons naar antwoorden zou kunnen leiden, of iemand van ons wellicht een ster ziet die met zijn licht de weg kan wijzen. Stel je voor dat we ons bereid zouden verklaren het kostbaarste wat wij hebben op te geven als we een mogelijkheid zouden krijgen ons leven op een nieuwe leest te schoeien, voor wat we hopen en willen een waarachtig fundament te vinden. Niet om wat we vinden te kopen, die nieuwe grondslag tot ons eigendom te maken, maar uit pure dankbaarheid. Zo iets doen de wijzen in het evangelie van vandaag en wat zou onze wereld veranderen indien zij navolging zouden krijgen, als wij ze zouden navolgen, u en jij, en ik – hoe aarzelend misschien ook.

Er zou zich wellicht openbaren wat we nu maar niet kunnen zien – niet omdat het zo moeilijk te bereiken was, of zo onzichtbaar en verborgen, maar omdat het zo dichtbij is, zo gewoon, zo open en bloot en voor ieder zichtbaar aan de dag ligt. Dat we zijn wat we zijn omdat mensen in onze omgeving zich iets van ons aantrokken en zij ons gaven wat we nodig hadden, dat is geen diep en moeilijk te ontraadselen geheim, dat is zo eenvoudig dat we niet geloven dat dit het fundament van het leven zou kunnen zijn. Om te zien dat er nog altijd mensen zijn die betrokkenheid en zorg nodig hebben en dat wij die zouden kunnen bieden, daarvoor is geen diepzinnige theorie nodig, daarvoor hoef je je ogen maar open te doen. We zien het ook wel, maar we bedenken allerlei redenen waarom dat niet zomaar gaat, we kijken in ons eigen hart, we ontkomen niet aan het inzicht dat wij lang niet altijd bereid zijn te doen wat nodig is, we vermoeden dat dit ook voor anderen geldt en in plaats van dat we proberen onszelf te veranderen, proberen we oplossingen te bedenken zodat niemand hoeft te veranderen – en we noemen dat dan realisme. Kunnen we daar doorheen kijken? Kunnen we onszelf zien, kunnen we elkaar zien en zeggen: hier is een gave die behoed moet worden, hier is kwetsbaarheid dat om respect vraagt, hier is iemand die zorgzame toewijding waard is? Niet ergens om, maar omwille van zichzelf, omdat het goed is dat jij, en jij, en u er bent. Als we dat zouden kunnen, als we dat werkelijk zouden kunnen, zouden we de grondslag van het leven hebben teruggevonden en het fundament om waarachtig op te bouwen.

3.

In kwetsbare gave, in zorgzame betrokkenheid, in reserveloze toewijding is God onder ons aanwezig, zegt de christelijke traditie. Deze God die is de grond van ons bestaan, het enige betrouwbare en waarachtige fundament dat ervoor zorgt dat wat we erop bouwen ook blijft staan en een goede woonplaats is. Dat dit ons in Jezus geopenbaard wordt, dat is wat wij vandaag vieren. 'Niemand kan een ander fundament leggen dan wat er reeds ligt', schrijft de apostel

Paulus in zijn eerste brief van de christenen van Korinte, 'namelijk Jezus Christus' (3,11). In hem wordt openbaar dat de God die van alle leven het bron, de draagkracht en het doel vormt, zelf kwetsbare gave is, zorgzame betrokkenheid, reserveloze toewijding. In hem wordt ook openbaar dat hoewel dit het fundament is van alles wat bestaat en de grondslag van alles wat goed en juist genoemd kan worden, kwetsbaarheid vaak wordt geminacht, betrokkenheid belachelijk wordt gevonden, toewijding onmogelijk wordt gemaakt – ook door ons. God leidt onder ons een marginaal bestaan en laat dit klaarblijkelijk gebeuren. Maar in deze kwetsbare marginaliteit blijft hij van alles wat is de grondslag.

Misschien hebben wij ook op dit punt nog iets van de magiërs uit het Oosten te leren. Want hoe onooglijk de pasgeboren koning waarvan zij hoopten dat deze het leven op zijn ware grondslag zal zetten ook lijkt, zij blijven geloven dat hem de eer toekomt, of in ieder geval brengen zij hem de eer die zij menen dat zo'n koning toekomt. Zo beginnen ze te bouwen aan de wereld waarvan het ware fundament, dat zich alleen maar kan openbaren als schijnbaar zwak en kwetsbaar, daadwerkelijk de grondslag is. Zij doen wat Jesaja aankondigt: zij brengen de schatten van over de hele wereld in de lichtkring van Gods aanwezigheid en maken zo wat de volken als hun rijkdom beschouwen opnieuw tot onderdeel van Gods bedoelingen. Goud, wierook en mirre, dat wat het bestaan comfortabel maakt, wat een atmosfeer schept waarin het goed toeven is en wat het lichaam verzorgt en koestert: van bezit wordt het gave. Het drukken niet langer op hen iets dat ze moeten zien vast te houden, maar ze maken hen rijk, dankbaar en vrij. 'Zie', verkondigt Jesaja, 'de duisternis bedekt de aarde, en donkerte de volken, maar over u gaat de Barmhartige lichtend op' (Jes. 60.2-3). Als wij het goddelijke fundament van ons leven, de goddelijke grondslag van al wat bestaat de kans geven zich te openbaren, dan zal het aantrekken al wie in zichzelf het verlangen ernaar laat opdelen en op dit verlangen durft te vertrouwen omdat het een gave van God is. Wij zullen opstaan en beginnen, zoals de Hebreeënbrief het zegt, de stad met fundamenten te vormen, waarvan God de ontwerper en bouwer is (Heb. 11,10).

'Sta op en schitter, want uw licht is gekomen' (Jes. 60,1): laten we opstaan in dit geloof.

Erik Borgman